

Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp'ta Tür Sorunu ve Manzumelerin İşlevi

In Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp, Genre Problem and the Function of Poems

Cengiz EKEN

Asist. Prof., Çankırı Karatekin University, Department of Turkish Language and Literature, Çankırı, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Çankırı, Türkiye
Orcid: 0000-0001-5039-7622, ekencengiz@gmail.com.

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Eken, C. (2024). *İn Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp, Genre Problem and the Function of Poems. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, Special Issue of Ziya Gökalp, 169-181.*

Eken, C. (2024). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp'ta Tür Sorunu ve Manzumelerin İşlevi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ziya Gökalp Özel Sayısı, 169-181.*

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 23 October/Ekim 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 12 November/Kasım 2024.

Published/Yayın Tarihi: 06 December/Aralık 2024

Issue/Sayı: Ziya Gökalp Özel Sayısı /Special Issue of Ziya Gökalp

Pages/Sayfa: 169-181

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Cengiz Eken).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eseriyle yakinen tanıdığı Gökalp'ın yaşam öyküsünü ve fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamıştır. Eser incelendiğinde kurmacaya dâhil edilen her malumatın Gökalp'ın yaşamıyla tamamen örtüştüğü; yani yazarın ısrarcı bir şekilde gerçeğe bağlı kaldığı görülecektir. Bununla beraber yazarın, Gökalp'ın makalelerinden alınmış uzun pasajlara yer vermesi, tahkiye için önemli bir unsur olan tasvir, tahlil gibi anlatım tekniklerini kullanmaması gibi hususlar nedeniyle eserin türü hakkında kafalar karışmıştır. Bir de buna yayına hazırlayanların dizin, dipnot gibi tasarrufları eklenince eser, bilimsel çalışma gibi görülmeye başlamıştır. *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, tüm kabullere, kusurlarına rağmen olay örgüsü, anlatıcı, kişi, zaman, mekân gibi tahkiyeli eserler için vazgeçilmez olan unsurlarla tertip edilmiş bir romandır. Erişirgil, Gökalp'ın yaşamını konu edinen eserinde roman kahramanı Mehmet Ziya¹'nin fikrî ve edebî gelişimini yansıtmak amacıyla kurguya bir kısmı duygu, çoğunluğu fikir mahsulü manzumeler dâhil etmiştir. Duyguların ifadesi olanlar Ziya'nın bunalım, tutuklanma, sürgün gibi trajik anlarının yansımasıdır ve şiiriye en yakın olanlarıdır. Fikirlerin ifadesi olan diğer manzumeler ise iki dönemde incelenebilir. Henüz fikrî ve edebî şahsiyetini bulamadığı ilk dönem manzumelerinde dil, üslup ve tema bakımından Namık Kemal etkisi hâkimdir. İkinci dönem ise Ziya'nın Selanik'e gitmesiyle başlar. Şahsiyetini bulduğu bu dönemde Ziya, dil, edebiyat, hukuk, iktisat, eğitim, kadın, din gibi konulardaki fikirlerini nazmederek âdeta milletine rehber olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Mehmet Emin Erişirgil, Türk milliyetçiliği, manzume.

Abstract

Mehmet Emin Erişirgil, with his work titled *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, aimed to convey the life story and ideas of Gökalp, whom he knew closely, to a wide audience. When the work is analysed, it will be seen that every information included in the fiction completely overlaps with Gökalp's life, in other words, the author insistently adheres to the truth. On the other hand, there is confusion about the genre of the work due to the fact that it includes long passages taken from Gökalp's articles and does not use narrative techniques such as depiction and analysis, which are important elements for fiction. In addition to this, when the publishers' savings such as indexes and footnotes were added to this, the work began to be seen as a scientific study. Despite all the assumptions and flaws, The Novel of a Man of Ideas Ziya Gökalp is a novel organised with elements such as plot, narrator, person, time and place, which are indispensable for narrative works. In order to reflect Ziya's intellectual and literary development, In his work about Gökalp's life, Erişirgil included poems, some of which are emotional and mostly intellectual, in order to reflect the intellectual and literary development of the novel's hero, Mehmet Ziya. Those expressing emotions are the reflections of Ziya's tragic moments such as depression, arrest and exile and are the ones closest to poetry. Other poems expressing ideas can be analysed in two periods. In the first period, when he had not yet found his intellectual and literary personality, the influence of Namık Kemal was dominant in terms of language, style and theme. The second period begins when Ziya goes to Thessaloniki. In this period when he found his personality, Ziya became a guide to his nation by writing his ideas on language, literature, law, economics, education, women and religion.

Keywords: Ziya Gökalp, Mehmet Emin Erişirgil, Turkish nationalism, manzume.

¹ Çalışmada Mehmet Ziya ya da Ziya isimleri yalnızca *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı romanın kahramanından bahsedilirken kullanılmıştır. Bunun dışında yaşamıyla romana konu olan Ziya Gökalp'tan tam adı yanında Gökalp ismiyle bahsedilmiştir.

Giriş

Ziya Gökalp, Türk tarihinin en bunalımlı dönemlerinden biri olarak kabul edilen II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih sahnesine çıkarak Avrupa medeniyetine dâhil olmaya çalışan milletine ilmî ve edebî eserleriyle rehber olmuştur. Bu süreçte Türk milletini, medeniyet krizi yaşamaması için özellikle yaratılmış bilimler olarak adlandırdığı hukuk, iktisat, edebiyat, felsefe, sosyoloji gibi sosyal bilimlere dair kanun ve kabullerin genelgeçer olduğunu varsayma alışkanlığı hususunda uyardıya çalışmıştır. Gökalp'a göre söz konusu kanun ve kabuller, bunları saptayan araştırmacının içine doğduğu toplum için geçerlidir. Bu nedenle Gökalp, hayatını yeni medeniyet dairesine girmeye çalışan milletin kimlik bunalımı yaşamasına engel olacak, harsta yaşayan kıymetleri ortaya çıkarmaya adanmıştır. Bu amaçla medeniyet, eğitim, hukuk, iktisat, dil, edebiyat gibi birçok alanda bilimsel çalışma yapmış, fikirlerini, milletine ulaştırmak için de edebiyatın gücünden yararlanmak amacıyla nazmetme yoluna gitmiştir.

Geniş bir sahada eser veren Gökalp'ın hayatını ve fikirlerini kitlelere ulaştırmak, biyografik çalışmadan ziyade bir edebî eserle mümkün olacaktır. Bu amaçla olmalı Mehmet Emin Erişirgil, çeşitli cepheleriyle tanıtmak istediği Gökalp'ı, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eseriyle kurmaca dünyasına taşımıştır. Yazar, ısrarla gerçekliğe bağlı kalmış, ihtimaldir bir roman yazarı muhayyilesine sahip olmadığından tahlil, tasvir gibi anlatım tekniklerinden istifade edememiş ve ortaya öğretici, kuru bir anlatı çıkmıştır. Bu nedenle ilk baskısı 1951 yılında yapılan eser, birçok araştırmacı tarafında bir roman olarak görülmemiştir. Genellikle eserin biyografik inceleme olduğu kabul edilmiş ve ilgili araştırmalarda referans olarak kullanılmıştır. Bu nedenle çalışmada öncelikle eserin türü ve niteliği hakkında bir değerlendirme yapılmış ve sonrasında manzumeleri üzerinden roman kahramanı Mehmet Ziya'nın değişimi, fikirleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Tür Bağlamında, Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp

Roman, her ne kadar hayatın bir kesitini düzenleyerek, birtakım tasarruflarla kurmaca içerisinde yeniden sunsa da gerçeklikle bağı en kuvvetli edebî türdür. Yazarlar, hayattan aldıklarını kurmaca içerisinde sunarken dahi genel itibariyle eserlerinin "hayatın gerçeklerine uygun bulunup bulunmama noktasında gerçek veya gerçekçi" (Çıkla, 2002, s. 114) olmasına özen gösterirler. Realizm akımının hâkim olduğu dönemden tevarüs eden "sanat ilmî ve gayri şahsi olmalıdır." (Tekin, 2006, s. 24) anlayışı neticesinde bazı yazarların eserlerinde gerçeğe bağlı kalma hususundaki ısrarları, romana belge/belgesel bir nitelik katmıştır. Esasında bu durum bir zaaf olarak görülmelidir. Romanın mantığına da uygun olduğu söylenemez. Çünkü "romanı, yanlış bir anlayışla ciddiye almak, yani onun hayalî olduğunu bazen unutup onu, bir itiraf, gerçeğin hikâyesi, bir hayatın ve devrin tarihi olarak görmek, bir belge, bir tarihçe olarak kabul etmek tehlikesi de vardır." (Wellek ve Warren, 1983, s. 290).

Roman türü, muhtevanın zenginliğiyle kimi zaman bir tarihçinin ya da sosyoloğun derli toplu bir şekilde aktarmayacağı bir zaman dilimini, gerçeğe en yakın ölçülerle yansıtma kabiliyetine sahip olduğu için zaman zaman araştırmacılar ondan istifade etmekten kendilerini alamamışlardır. Engels'in Margaret Harkness'e yazdığı bir mektupta 1816-1848 yılları arası Fransız burjuvasını en iyi Balzac'ın eserlerinde görüleceğini belirtmesi de (Marx vd. 1996, s. 54-55) bu nedendir. Burada kastedilen ütöpik, distöpik, bilim kurgu, fantastik gibi en azından bir ayağı realitenin dışında kalan türlerden ziyade klasik romanlardır.

Edebiyatımızda da bazı yazarlar, muhtemelen romanlarında inandırıcılıklarını artırmak için dipnot, kaynakça ve dizin gibi bilimsel çalışmalara özgü unsurları kullanmışlardır. Bu suretle romanlara bir belge/belgesel inandırıcılığı kazandırmak amaçlanmıştır. Bu türden romanların söz konusu mahiyeti, araştırmacıları da yanlış bir kaniye sevk etmiş olmalı ki onlarda yer alan bilgilerin bilimsel çalışmalarda referans alındığı görülmektedir. "Yeni eserlerin yazılmasıyla yeni durumlar" (Wellek ve Warren, 1983, s. 312) ortaya çıktığı için "edebiyat biliminin genel kabullerinden hareketle bir eserin roman olup olmadığını tespit" (Bozdoğan, 2008, s. 34) etmeye, roman türünün sınırlarını belirlemeye çalışmak, birçok problemi de görünür hâle getirmiştir. Özellikle bir şahsın yaşam öyküsünü yansıtan romanlarda yazarların gerçeğe sadık kalma ısrarı, eserlerin biyografi, monografi, inceleme, hatırat gibi algılanmasına neden olmuştur. Ali Birinci, bu gibi eserleri bir türe dâhil etmenin güçlüğüne dikkat çekerek Bekir Fahri İdiz'in *Jönler* adlı romanını "gerçekte şahıs isimleri değiştirilerek yazılmış bir hatıratın başka bir şey değildir ve Jön Türklerin Mısır'daki hayatları ve maceraları hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir." (Birinci, 2014, s. 54) ifadeleriyle değerlendirir. Böylece yazarın, çevresindekilerinin ya da kendisinin yaşamını gerçeğe bağlı kalarak kurmacaya taşımasıyla oluşan eserleri "roman" olarak kabul etmediğini de belirtmiş olur. Oysa "edebiyat yapıtlarındaki 'ben' metin yazarını değil, yazarın yarattığı kurmaca kişiyi gösterir. İkisi aynı adı taşıyabilir bile." (Alpay, 2006, s. 41). Bu nedenle şahısların asıl adlarıyla, yaşam öyküleriyle kurmacaya dâhil edilmeleri tür tespiti için ölçüt olamaz. Tür

hususunda Ahmet Bozdoğan'ın tahkiyeye dayanan bir metne “‘roman’ denip denemeyeceğini tespitte en doğru değilse bile en makul yöntemlerden biri, yazarın beyanına itibar etmektir.” (2008, s. 37) ifadesini dikkate almak, bugün için en geçerli yöntem gibi görünmektedir. Benzer şekilde Mehmet Emin Erişirgil'in *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eseri de tür hususunda görüş ayrılıkları yaşanmasına neden olmuştur.² Yazarın hayatta olduğu 1951 yılında İnkılap Kitapevi tarafından yapılan ilk baskısında eseri bilimsel çalışmaya yaklaştıracak herhangi bir açıklayıcı ya da kaynak mahiyetinde dipnot kullanılmamıştır. Buna rağmen daha sonraki baskılarda roman, biyografik inceleme olarak görülmüş olmalı ki roman kahramanı Ziya'nın babası ile ilgili bilgi verilen kısımda yer alan “Salname-i Vilayet-i Diyarbekir'in ilk sayısı 1869 (H. 1286) tarihlidir.” (Erişirgil, 1984, s. 24) şeklindeki örnekte olduğu gibi eserin tamamında gerekli görülen her bilgi ve hadiseye açıklama getirmek veya referans vermek için dipnot kullanılmıştır.

Yayıncılar, “İkinci Baskıyı Yayınlarken” başlıklı kısmında “Erişirgil, (...) Gökalp'ın hayatını bir roman havası içinde ele alırken zaman zaman, içinde yaşadığı ortamı anlatmış, değişik konulardaki makalelerinden yaptığı alıntılarını, konuşmalar arasına yerleştirmiştir.” (Erişirgil, 1984, s. 6) ifadelerini kullanarak eserin bir roman olmadığını da belirtmiş olurlar. Ayrıca iç kapağında “Büyük Fikir Adamaları Dizisi” ifadesine yer verilmesi de eserin yayıncı tarafından bir biyografik inceleme olarak görüldüğünün ispatıdır. Yine yayıncılar tarafından esere dizin eklenmesi de bu nedenle olmalıdır.

Mehmet Emin Erişirgil'le ilgili yapılan çalışmalarda da eserin türünün ne olduğu sorunu çözüme kavuşmamıştır. Birçoğunda eserin türü belirtilmemiştir. Eserin türü hakkında kanaat belirten çalışmalarda ise Sami N. Özerdim'in (2011), “Ziya Gökalp Hakkında Yazılmış Olan Türkçe Kitaplar” başlıklı makalesinde “romanlaştırılmış biyografya” (s. 128); Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi'nde (2003) “İnceleme-Monografi” (s. 386); Levent Bayraktar'ın “Mehmet Emin Erişirgil (d. 1891 / ö. 07 Şubat 1965) Eğitimci, Akademisyen, Yazar, Devlet Adamı” başlıklı çalışmasında “roman” (2024, Ekim 8) örneklerinde olduğu gibi farklı ifadelerle yer verilmiş olması, eserin türü konusunda bir birlik sağlanamadığı anlamına gelir

Her ne kadar *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı romanın içerdiği maddi bilgiler Ziya Gökalp'ın yaşamıyla birebir örtüşse ve dipnot, dizin gibi bilimsel çalışmalara özgü yöntemler kullanılsa da anlatıcı, olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân gibi tahkiyeli eserler için vaz geçilmez unsurlarıyla bir romandır. Şayet birçok malumatın referanslarla desteklenmesi, içerdiği maddi bilgilerin Ziya Gökalp'ın hayatıyla tamamen örtüşmesi gibi hususlar dikkate alınırsa eser, belge roman olarak da adlandırılabilir. “Tamamen belgeye dayalı kurgusu ile belge roman, objektif ve genel geçer kabullere yaslanan, dolayısıyla evrensel, anlatıcının müdahalesi olmadan ilerleyen ve özellikle belge gerçekliğinin konuşturulduğu bölümlerde edebî çerçeveden uzak ve soğuk bir üslup kullanılan, dili ağır, kurgusu zayıf bir roman türüdür.” (Çetindaş, 2016, s. 93).

Bununla birlikte söz konusu roman, teknik anlamda da birçok kusuru bünyesinde barındırmaktadır. Genel olarak hâkim bakış açısı kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu bakış açısını şekillendiren ilahi karakterli anlatıcı ya da başka bir ifadeyle yazar-anlatıcıdır. “Yazar-anlatıcı tanrısal bir güçle romandaki kişiler hakkında her şeyi bilir, gerekli görürse zihinlere girerek en gizli duygu ve düşüncelerini açıklar.” (Tekin, 2006, s. 23). “Nasıl ki yaratan, yarattığı eserde kendini göster(memişse)” (Tekin, 2006, s. 24) yazar-anlatıcının da eserinde görünmemesi gerekir. Oysa eserde yazar-anlatıcı, medreselerin durumunu, İttihat ve Terakki Fırkasının bir uygulamasını anlatırken veya Selanik'ten bahsederken her bildiğini aktarmaya çalışan bir öğretmen rolüne bürünmüş ve varlığını gizleyememiştir. Ayrıca medrese, tarikat anlaşmazlığının sunulduğu kısımda yazar anlatıcının “doğrusunu söylemek gerekirse” (Erişirgil, 1984, s. 20) ifadesiyle konuya dâhil olarak kendi düşüncelerine yer verdiği gibi örneklere de rastlanmaktadır. Ziya'nın Demolins'in kitaplarını sipariş vermesi üzerine sarfettiği “Kim ona bu kitabı salık vermişti? Bu belli değildir; belki Yorgaki Efendi söylemişti, belki Sabahattin Bey'in Avrupa'daki yayınlarından bu adı öğrenmişti.” (Erişirgil, 1984, s. 54) ya da Askeri Rüştiyedeki görevinden ayrılma nedenini açıklarken kullandığı “bunun kesin nedeni belli değildir.” (Erişirgil, 1984, s. 54) şeklindeki ifadeleri de anlatıcıyı aciz göstermiştir. Oysa yazar anlatıcı ya da başka bir ifadeyle ilahi karakterli anlatıcı Tanrısal bir güce sahip olduğu için her şeyi bilmek zorundadır.

Mehmet Emin Erişirgil, herhâlde bir roman yazarı muhayyilesine sahip olmadığı için *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*'ı tertip ederken tahkiyeli türler için neredeyse vazgeçilmez olan kişi, mekân ya da eşya gibi herhangi bir varlığı belirgin hâlde getirmek için gerekli olan tasvir tekniğine de neredeyse hiç başvurmamıştır. Ayrıca romanda kahraman dâhil hiç kimsenin psikolojik tahlilinin verilmemesi de bu nedenle olmalıdır. Özellikle psikolojik tahlillerin eksikliği nedeniyle intihar teşebbüsü,

² Mehmet Emin Erişirgil'in *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı romanı Ziya Gökalp'le ilgili biyografik çalışma yapanlar için referans olmuştur (Oral, 2006, s. 26; Bıçak, 2019, s. 56; Beysanoğlu, 1956, s. 4.).

tutuklanmayı beklemesi, sürgüne gönderilmesi gibi trajik hadiselerin kahramanın ruh hâli üzerindeki etkileri yansıtılmamıştır. Şayet söz konusu tahliller yapılabilsen roman kahramanı Ziya'nın yapıp ettikleri de temellendirilmiş olurdu ve böylece "Dahi, Kahraman, Güzideler" başlıklı bölümde sefaletten bahseden arkadaşlarının sohbetine "Vatan" başlıklı manzumeyi okuyarak dâhil olması örneğindeki gibi Ziya'yı hodkam bir şahsiyet olarak gösterecek, absürt bir diyalog ortaya çıkmazdı.

Ayrıca "Yeni Mecmûa" bölümünde Ziya'nın klasik edebiyattan bir türlü vazgeçemeyen Yahya Kemal'e "Harabisin, harabati değilsin, / Gözün mazidedir, âti değilsin." şeklinde sataşmasını ve şairin de "Ne harabi ne harabatiyim / Kökü mazide olan atiyim." (Erişirgil, 1984, s. 54) mısralarıyla kendini savunmasını yansıtan meşhur hadiseye yer verilerek birdenbire muhitin ve kahramanın muhabatının değişmesi örneğinde olduğu gibi yazarın Gökalp'la ilgili önemli görülen her bilgiyi kurguya dâhil etme çabası da kompozisyonun bozulmasına neden olmuştur. Bahsi geçen kusurların benzerlerini Türk popüler roman geleneği içerisinde birçok eserde de görmek mümkündür. Bütün bunlarla beraber kurmacaya zarar verecek derecede gerçeğe bağlı kalma ısrarı, tahkiyeyi zaafa uğratacak eksiklikler bir eserin türünü değil niteliğini belirler. Bu nedenle tüm kusurlarına rağmen Mehmet Emin Erişirgil'in *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eseri anlatıcı, olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân gibi tahkiyeli eserler için vazgeçilmez unsurlarıyla bir roman olarak değerlendirilmelidir.

2. Manzumelerin Diliyle Ziya'nın Hissiyatı ve Fikirleri

Türk edebiyatı tarihi incelendiğinde şiir hakkında genel itibariyle nüansta birbirinden ayrılan tanımlamalar yapıldığı görülecektir. Yahya Kemal'in (2017) "kalpten geçen bir hadisenin lisan hâlinde tecelli edişi(...)" (s. 48), Ahmet Haşim'in (2005) "duyulmak için vücut bulmuş, musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın, mutavassıt bir lisan(...)" (s. 16), Kaya Bilgegil'in "iç dünyadan veya dış dünyadan gelen güzellik ihsasının doğurduğu hayret hissine lisânın güzelliğini kullanarak beden verme sanatı" (Özbalcı, 2014, s. 222) tanımlarından da anlaşılacağı üzere bir fikrin ifadesinden ziyade şiir; kalp, duygu, his işidir. Bununla birlikte genelde edebiyatın; özelde şiirin bir fikrin ifadesi olarak araçsallaştırıldığı örnekler de yaygındır. Bunun sebebi ise edebî eserlerin kitleleri harekete geçirme kabiliyetidir. Bu nedenle siyasi anlayışlar, zaman zaman ideolojilerini geniş kitlelere iletmek için edebiyatın söz konusu gücünden istifade etmişlerdir. Bir duygudan ziyade bir fikrin taşıyıcısı olan eserler, manzume olarak adlandırılmıştır. Bu türden eserler, "akılda kolay kalsın diye çokluk manzum olarak tertip edilmiştir. Bu tür eserlerde estetik bir kaygı ön planda değildir. Hatta çoklarının düzyazıdan farkı, ölçülü ve kafiyeli mısralardan kurulmuş olmasıdır." (Karataş, 2001, s. 276). Manzume yazarlar ise "nâzım" terimiyle karşılanmıştır. Mehmet Emin Erişirgil'in *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı romanında hayat hikâyesine yer verilen Ziya Gökalp da bilindiği gibi Türk tarihinin son dönemde yetiştirdiği en önemli mütefekirlerden biridir. Gökalp, özellikle "yeni hayat" tabiriyle karşıladığı ideal yaşamın dil, edebiyat, kültür, iktisat, hukuk gibi unsurları hakkındaki düşüncelerini nazmederek geniş kitlelere ulaşmaya çalışmıştır. Yani "fikirlerini, düşüncelerini yaymak için şiiri bir araç olarak" (Karaca, 2014, s. 113) kullanmıştır. Gökalp, yaşanan zamanı "şuur" devri olarak niteler ve böyle zamanlarda bir fikrin ifadesi olan manzumelerin revaç bulacağını "Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır. İçinde bulunduğumuz zaman, galiba, birinci devreye aittir: Şairler Müz'lerinden uzak düşmüş, vezinle kafiye şuurlu müteşâirler eline geçmiş..." (Ziya Gökalp, 1976, s. 7) ifadeleriyle açıklar. Neticede Gökalp, "bir şair değil, şiir kalıplarından yararlanarak düşünce ve görüşlerini yaymağa ve yerleştirmeye çalışan bir nâzımdır." (Cunbur, 2024 Ekim 10). Mehmet Emin Erişirgil, Gökalp'ın yaşamını romanlaştırdığı *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eserinde ekseriyetle kahramanın fikrî cephesini yansıtan ve birkaç örnekle de duygularının terennümü olan manzum parçalara yer vermiştir.

2.1. Hissiyatın Şiiriyeti

Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp adlı eserde yer alan manzum parçaların bir kısmı genel itibariyle kahramanın yaşadığı trajik ve travmatik hadiselerin neticesidir. Romanda yer alan bu türden manzum parçalar, bir hissin ifadesi olarak terennüm edildiği için olsa gerek şiiriyete en yakın olanlardır. Bu türden manzum parçalar, kısmen de olsa romanda neredeyse hiç kullanılmayan psikolojik tahlillerin yerini alarak roman kahramanı Mehmet Ziya'nın ruh hâlinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Böylece Mehmet Ziya'nın intihara sürüklenmesine neden olan hiçlik, acziyet hissi; sonrasında geliştirdiği yaşama sevinci, evlat sevgisi romana yansıtılmıştır.

Mehmet Ziya, çocukken Kerem ile Aslı, Aşık Garip, Şah İsmail gibi öyküleri okumayı çok sever. Hatta eline onlardan biri "geçti mi, ona dalar, kimse elinden bıraktıramaz" (Erişirgil, 1984, s. 24). Çocukluk yıllarından itibaren durgun, az konuşan ya da toplum içinde kendini ifade etmekte güçlük yaşayan, sevmediği bir şeyi kimsenin yaptıramayacağı birisidir. Askeri Rüştiyedekeyken dersleri pek sevmediğinden ya da kendini ifade etmekte güçlük çektiği için az konuşur, bu nedenle hocaları

onun tuhaf ve tembelen bir öğrenci olduğunu düşünür. “İdadının son sınıfındayken geçirdiği (...) bir fikir bunalımı” (Erişirgil, 1984, s. 37) neticesi intihar teşebbüsünde bulunur. Mehmet Ziya, o günlerde yaşadığı buhranın “şiddetini şimdi hatırladıkça adeta ürper(diğini)” (Erişirgil, 1984, s. 37) ifade ederek kendisini intihara sürükleyen acziyet duygusunu “Ey hayatı umumî-i âlem”³ başlıklı manzumede “Ey hayatı umumî-i âlem / Bir küçük cüzünüm sana tabi. / Akıl ve fikrimde sen müdebbirsin; / Her ne yapsam ona müessirsin.” (Erişirgil, 1984, s. 37) mısralarıyla yaşam karşısında insanoğlunun savunmasız, etkisiz olduğu kanaatiyle vermiştir. Burada dikkat çekici iki husus vardır. Birincisi 18-19 yaşlarındaki bir gencin varoluşsal bir problemle yüzleşmesi, ikincisi de Rönesans’tan itibaren bir kült hâline gelen aklın aciz görülmesidir. Ne var ki Mehmet Ziya “Ben neyim? Bir hayat makinesi / Beni tahrike bir zemberek lazım” (Erişirgil, 1984, s. 37) ifadeleriyle kendisini hayata bağlayacak, kendisine yaşam enerjisi verecek bir gayeye ihtiyacı olduğunu da farkındadır.

İntihar teşebbüsü sonrasında aşağı yukarı 19 yaşındayken “Diyarbakır’da Melek Ahmet mahallesindeki evinin ‘köşk’ denilen en yukarı odası(ndan)” (Erişirgil, 1984, s. 31-32) gördüğü Karadağ manzarasının tesiriyle “Karadağ her kış hurrem”⁴ (Erişirgil, 1984, s. 32) mısrasıyla başlayan bir manzume yazar. Manzumede “Çocuklukta pencere / Ufukları bu dağlardı.” (Erişirgil, 1984, s. 32) ifadelerinden de anlaşılacağı gibi çocukluğunda dünyası, penceresi dağlara bakan odasıdır. Manzumenin “Babam bir gün dedi: Dalgın / Hep okursun, biraz da bak, / Karşındaki karlı dağın / Şiirleri daha sıcak.” (Erişirgil, 1984, s. 32) şeklindeki son kısmı, Mehmet Ziya’nın intihar teşebbüsü sonrası bir taraftan hayatın güzelliğini kavradığının, bir taraftan da dışa dönük bir profil sergileyeceğinin işaretidir.

“Peri kızı, gül hırsızı”⁵ (Erişirgil, 1984, s. 195) mısrasıyla başlayan manzumede hassas bir ruhun tanık olduğu bir hadise karşısındaki duygularına yer verilmiştir. Yıllar sonra söz konusu manzumeyi nasıl yazdığını kızına “Sen pek küçükken bir köye gitmiştik, orada bir gül bahçesinde dinleniyorduk. Bir aralık ortadan yok oldun, aradık, seni gül koparıırken gördük. O zaman bu şiiri söyleyiverdim.” (Erişirgil, 1984, s. 195) ifadeleriyle anlatmıştır. “Peri kızı, gül hırsızı, / Bu gülleri nerden çaldın, / Bülbülleri aşka saldı! / Utandırdın çiçekleri, / Kışkılandırdın melekleri.” (Erişirgil, 1984, s. 195) şeklinde bir babanın kızını güzellik bakımından peri kızına benzettiği ve bu nedenle güllerin ezeli aşığı olan bülbüllerin, gördükleri güzellik karşısında aklının çelindiğini ifade eden manzume şairin anlık gelişen duygularını yansıtmaktadır.

Mehmet Ziya, I. Dünya Savaşı’ndan Osmanlı Devleti’nin yenilerek çıkması üzerine İttihat ve Terakki Fırkasının diğer önemli simaları gibi yurt dışına çıkmaz, muhtemel bir tutuklanmayı beklemektedir. Yazar, onun bu günlerdeki hüznünü, insanın iradesi dışında geçmek zorunda olduğu doğum ve ölüm olarak adlandırılan iki eşik metaforuyla verir. “İcmali, havadisi hayatın / Doğmak, yaşamak da sonra ölmek / Ben doğmayı etmedim temenni / Hiç ömürden almadım sefa ben, / Lakin dilerim figanla ölmek / Peşinde bu fânî kâinatın.”⁶ (Erişirgil, 1984, s. 181) ifadeleriyle Mehmet Ziya’nın hayatın geçiciliğini ve adaletsizliğini derinden hissettiğini belirtmiş olur.

Mehmet Ziya, Malta’da sürgünde olduğu zaman her ne kadar ailesini, sevdiklerini özlese de ona teselli veren en önemli husus şüphesiz idealleri olmuştur. Bu dönemde yazdığı “Bir peri kızıdır ki görünmez göze, / Onunla yaşarım daim öz öze...”⁷ (Erişirgil, 1984, s. 189) mısralarıyla başlayan manzumede ülküsünü, Turan idealini peri kızıyla özdeşleştirerek “Ben aşık bir kalbim, cananım odur. / Ben hasta bir ruhum, dermanım odur; / Elinde gönlümün öz ilacı var. / Demeyin mevcut değil, hayaldir, / Vücut metin değil, bence mealdir.” (Erişirgil, 1984, s. 189) şeklinde ifade etmiştir. Sürgün yıllarında Malta’yı bir mektebe çevirse de kızı Hürriyet’e yazdığı mektuptaki “İnsan için hürriyetsiz yaşamak çok güç. Benim iki hürriyetim var ki, bugün ikisinden de uzağım. Birisi sensin, sana kavuşacağım zaman öteki hürriyetime de kavuşacağım.” (Erişirgil, 1984, s. 190) ifadelerinden de anlaşılacağı gibi ailesine duyduğu özlem de giderek artmaktadır. Ziya, “sensin Yüce Tanrı”⁸ redifli manzumenin “Yoksulların hazinesinin / Öksüzlerin annesinin / Sen bir şefkat sinesinin / İmdat sensin Yüce Tanrı.” (Erişirgil, 1984, s. 190) mısralarında da ifadesini bulduğu gibi tutsaklığın verdiği çaresizlik anlarında Tanrı’ya sığınır, ondan medet umar.

³ Bu manzume Ziya Gokalp’ın “Felsefi Vasiyetler II Hocanın Vasiyeti” başlıklı makalesi içerisinde 2 Ekim 1922 tarihli *Küçük Mecmua*’nın 18. sayısında yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 355).

⁴ Romanda bazı parçalarına yer verilen manzume “Karadağ” adıyla 1922 yılında *Küçük Mecmua*’nın 12. sayısında yayımlanmıştır (Şahin, 2015, s. 107).

⁵ Ziya Gokalp’ın manzumelerini *Son Şiirler* adlı kitapta toplayan Yalçın Tokar, kayıtlara isimsiz olarak geçen bu şiiri “Peri Kızı” adıyla çalışmasına dahil etmiştir (Ziya Gokalp, 2005, s. 120). Söz konusu manzume “Gokalp’ın büyük kızı Seniha Hanım’ın, “Babamın Son Yıllarına Âit Hatırlar” başlığıyla 1943 yılında *Doğu Mecmûası*’nın 2 numaralı nüshasında başlıksız olarak yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 359).

⁶ Bu manzumenin Baytar Mektebinde öğrenciyken Ziya Gokalp tarafından arkadaşları Cafer Fahri Bey’in defterine yazıldığı belirtilmiş ve daha sonra manzume Ali Nüzhet Göksel tarafından *Türk Yurdu* mecmuasının Kasım 1942 tarihli 5-6 numaralı nüshalarında “Ziya Gokalp’ın Hayatı ve Aile Çevresi” başlıklı yazı içerisinde yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 353).

⁷ “Mefkûre” adlı bu manzume 1943 yılında “Ziya Gokalp’ın ölümünden bir ay evvel kızının defterine yazdığı bir şiir” notuyla *Doğu Mecmûası*’nın 12 numaralı nüshasında yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 370).

⁸ “İlahiler” başlıklı bu manzume 1915 yılında *Tanin* gazetesinin 2190 numaralı nüshasında yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 347).

Ama hiçbir zaman karamsarlığa kapılmaz. Bu sıkıntılı günlerin gelip geçici olduğunu düşünür. Millî Mücadele'yi de imkânları dâhilinde takip etmektedir. Türk milletine güveni sonsuzdur. "Bülbül dedi, düşman haset etse de / İstanbul'da şaklayacak Türk sesi."⁹ (Erişirgil, 1984, s. 193) ifadeleriyle de işgal güçlerinin emellerine ulaşamayacağı inancını dile getirir. Türk yurdu tekrar hürriyetine kavuşacaktır.

2.2. Fikriyatın Nazmı

Mehmet Ziya, ilk gençlik yıllarından, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumi azası olarak Selanik'e gittiği sürece kadar olan dönemde fikrî ve edebî şahsiyetini henüz bulamamıştır. İntihar teşebbüsünden sonra yaşama tutunmak için arayış içerisinde olan Mehmet Ziya, kendisini aciziyet ve hiçlik hissinden kurtaracak bir gayeye muhtaçtır. Bu hâldeyken babasının "Namık Kemal millet için türlü acılara katlandı, sen de onun yolundan gideceksin." (Erişirgil, 1984, s. 40) öğüdünü hatırlayarak rehberini ve yolunu bulmuş olur. "Kardeşlerim, ne için duralım böyle kahr ile? / Mevdudur bugün bize namusu milletin."¹⁰ (Erişirgil, 1984, s. 40) şeklinde "Namık Kemal tarzında bir ihtilal şarkısı yazmaya" (Erişirgil, 1984, s. 40) başlamıştır. Beyitten de anlaşıldığı gibi Namık Kemal gibi milleti için mücadele edecektir. Namık Kemal'in "Ne efsunkâr imişsin ah, ey didarı hürriyet, / Esiri aşkın olduk, gerçi kurtulduk esaretten." (Erişirgil, 1984, s. 42) şeklinde bir beyiti verilen şiirine nazire olarak yazdığı, manzumesinin "Gönlümü zinciri hürriyetle derkayt eyledi."¹¹ (Erişirgil, 1984, s. 41) mısrasında da görüleceği gibi Mehmet Ziya'nın tek gayesi hürriyet mücadelesi olacaktır. Yükseköğrenim için İstanbul'a gittiği zaman ilk olarak Diyarbakır'dan tanıdığı Doktor Abdullah Cevdet'in tavsiyesiyle Doktor İbrahim Temo ve İshak Sükuti ile görüşerek "tıbbiyelilerin teşebbüsüyle hürriyet ve meşrutiyeti elde etmek" (Erişirgil, 1984, s. 43) amacıyla kurulan gizli cemiyete üye olmuştur. Yüreğindeki hürriyet sevdası ve mücadele azmi her geçen gün artan Mehmet Ziya, bu dönemde intihar teşebbüsünden sonra sevdası, ülküsü haline gelen hürriyetin gelmesine vasıta olacak meşrutiyetin, memlekette yaşanan tüm sorunları bir anda çözeceğine inanmaktadır. Sanki meşrutiyetle birlikte "bütün zincirler kendiliğinden kırıl(ılabacaktır)."¹² (Erişirgil, 1984, s. 45). Bu nedenle bir an önce kurtuluşa ermek için "Kardeşlerim niçin çekelim bu sefaleti? / Hürriyet olmasın mı bizim de penahımız." (Erişirgil, 1984, s. 45) mısralarıyla adeta halkı ihtilale çağırılmaktadır. Mehmet Ziya, halkın yaşadığı tüm sorunları çözeceğine inandığı hürriyet aşkıyla tuttuğu bu günlerde Diyarbakır'da bir süre derslerine devam ettiği hocası Yorgaki Efendi'nin İstanbul'a geldiğini öğrenerek ziyaretine gider. Meşrutiyetle birlikte her şeyin düzeleceğine olan inancı karşısında hocasının "bir cihet var ki, inkılap taklitle olmaz. Türkiye'deki inkılap, Türk milletinin sosyal hayatına, milli ruhuna uygun olmalı. Yapılacak Kanun-u Esasi (Anayasa) Türk milletinin ruhundan kopmalı. Böyle olmazsa yapılacak inkılabın memlekete zararlı olması ihtimali var." (Erişirgil, 1984, s. 45) şeklindeki ikazı konu üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Hocasının bir anayasa yapmak için "Türk milletinin psikolojisini ve sosyolojisini incelemek gerekli." (Erişirgil, 1984, s. 45) ifadesi Mehmet Ziya için bir vasiyet hâline gelecektir.

Mehmet Ziya, öğrenim için İstanbul'a gittiği dönemde Diyarbakır'dan arkadaşı Mirî Kâtipzade Cemil Bey'e "padişah aleyhinde sözler" (Erişirgil, 1984, s. 47) ihtiva eden mektuplar yazar. Memlekette olduğu sırada halkla anlaşmazlık yaşayan Diyarbakır valisi evlerde arama yaptırır ve Mehmet Ziya'nın mektupları bu vesileyle ortaya çıkar. İstanbul'a döndüğü zaman bu nedenle tutuklanarak yaklaşık on ay hapiste kalır ve ardından "Zaptiye Nezareti kontrolü altında" (Erişirgil, 1984, s. 53) Diyarbakır'a gönderilir. Mehmet Ziya bu dönemde bölgede adeta eşkıyalık yapan Hamidiye Alayları mensubu, aşiret reisi İbrahim Paşa aleyhine şehrin önemli simalarını kışkırtarak, saraya paşanın zulümlerini anlatan telgraflar çektirir. Bu hadiseden sonra Mehmet Ziya, "Bu vatanın mahvına kayıtsız bakılmaz. / Bu saray yıkılır, bu mülk yıkılmaz."¹³ (Erişirgil, 1984, s. 56) diyebilecek bir dava adamı olarak ortaya çıkacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumi azası olarak Selanik'e gitmesiyle başlayan süreçte Mehmet Ziya, fikrî ve edebî şahsiyetini bulacak ve Türk Milliyetçiliği düşüncesi etrafında geliştirdiği "yeni hayat" tasavvurunun önemli unsurları olarak gördüğü dil, edebiyat, hukuk, iktisat, eğitim, kadın, din gibi konulardaki fikirlerini nazmetmeye başlayacaktır. Selanik'e; yani Kâbe-i Hürriyet'e gelince burada Ali Canip Bey'in "Arap ve Fars kurallarına göre yapılmış terkipleri atarak yazı dilini

⁹ "Çoban ile Bülbül" adlı bu manzume Ziya Gokalp, Malta'dayken 24 Şubat 1920 tarihinde *Öğüt* gazetesinin 287 numaralı nüshasında "Bugün vatanından cüdâ düşen büyük milli şairimizin son şiiri" notuyla yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 365).

¹⁰ Romanda bir beyiti verilen manzume kayıtlara "İhtilal Şarkısı" olarak geçmiştir (Beysanoğlu, 1956, s. 19-20). 23 Eylül 1895 yılında Londra'da yayımlanan *İstikbal* gazetesinin 31. sayısında "on altı yaşında bir hürriyetperest mahsülü teessüratı" ifadesiyle yayımlanmıştır (Tütengil, 1964, s. 147-147).

¹¹ Bu manzume Ziya Gokalp'ın "Felsefi Vasiyetler II-Hocanın Vasiyeti" başlıklı makalesi içerisinde 2 Ekim 1922 tarihli *Küçük Mecmua*'nın 18. sayısında yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 355).

¹² Bu manzume "İhtilal Şarkısı"ndan alınmıştır.

¹³ *Şakî İbrahim Destanı*, 1908 yılında Diyarbakır Vilayet Matbaasında basılmıştır (Şahin, 2015, s. 141).

sadeleştirme ve halk diline yaklaştırma yolunu açmak” (Erişirgil, 1984, s. 71) amacıyla *Genç Kalemler* adında bir mecmua çıkardığını ve Ömer Seyfettin’in de hikâyeleriyle bu anlayışa önyak olduğunu öğrenir. Ali Canip Bey’le tanışınca gençlik yıllarından beri zihnini meşgul eden milletine nasıl hizmet edeceği sorununu da çözüme kavuşturmuştur. Artık dili gibi harsı da bir kenara itilen milleti için hayati kıymetleri gün yüzüne çıkararak, çağın getirdiği gelişmelerle sentezleyerek Meşrutiyet’le birlikte ortaya çıkan yeni dönemin; yani “yeni hayat”ın programını yapacaktır. Bu dönem, Mehmet Ziya için okuma ve tefekkür devresi olacak, artık o milletin sorunlarını çeşitli cepheleriyle ele alarak çözüm üretmeye başlayacaktır. Şiir artık onun için fikirlerini milletine iletacağı bir araç olmuştur. Zira devir, şiir devri değildir, şuur devridir. Kendisi de şiir yazmayı beceremediğini "Şiiriyet, milletin ruhunda dalgalanır, ben oraya çıkamıyorum ki..." (Erişirgil, 1984, s. 81) ifadesiyle dile getirmiştir. Ancak halkın anlayacağı bir dille yazılmış, vezinli, kafiyeli manzumeler, Mehmet Ziya için fikirlerini halka iletmenin en kolay yoludur.

Başlangıçta dilin sadeleşmesi, yabancı kaidelerin atılması üzerinde düşünülmüş, çalışılmış bir kanaate sahip olmasa da tamamen de kayıtsız değildir. “Bir milletin bağımsız dili var diyebilmek için o dilin bağımsız gramer ve sentaksı olmalıdır.” (Erişirgil, 1984, s. 71) anlayışını benimseyen Mehmet Ziya, *Genç Kalemler* mecmuasında yayımlanan, gençlere seslendiği yazısında, müstakil bir dil ve edebiyat yaratmanın varlık yokluk mücadelesi olduğunu belirtir. Dil ile ilgili düşüncelerini daha sonra “Lisan”¹⁴ başlıklı manzumesinde ortaya koymuştur. “Türklüğün vicdanı bir, / Dini bir, vatani bir, / Fakat hepsi ayrılır / Olmazsa lisanı bir.” (Erişirgil, 1984, s. 73) mısralarından da anlaşılacağı gibi Türklüğü bir arada tutacak harç dildir. Bu manzume, aynı zamanda İstanbul şivesinin Türklerin ortak dili olması gerektiği görüşünü reddeden Akçuraoğlu Yusuf Bey’e de cevap niteliğindedir. Çünkü Yusuf Bey, “Türkler arasında ortak bir şive kabul edilecekse, bütün Arapça ile Farsçanın Türkçeden atılması ve Osmanlı Türklerince alışılmış olsun olmasın bütün Türk lehçelerinden kökler alınması gerektiği fikrindedir.” (Erişirgil, 1984, s. 99). Mehmet Ziya, manzumenin devamında işi tasfiyeciliğe götürenlere “Yeni sözler gerekse, / Bunda uy herkese; / Halkın söz yaratmada / Yollarını benimse. Yap yaşayan Türkçeden / Türkçeyi incitmeden, / İstanbul’un Türkçesi, / Zevkini olsun yiden.” (Erişirgil, 1984, s. 99) halkın ihtiyaç hâlinde yeni kelimeler türeteceği ve ortak dil için en ideal olanın İstanbul Türkçesi olduğu görüşünü yinelemiştir.

Mehmet Ziya, hapishanede tanıştığı Naim Bey’in ön gördüğü gibi Meşrutiyet’in beklenen, özlenen yaşamı getirmediğine şahit olmuştur. 31 Mart Vakası’ndan sonra hâkim olan örfi idareyle “Meşrutiyetin bilançosu bir ay heyecan, altı ay kargaşalık ve ondan sonra eski hâle döndü.” (Erişirgil, 1984, s. 74). Netice olarak umutların tükendiği bu dönemde “Yeni hayat bu memlekette doğamaz!” (Erişirgil, 1984, s. 74) kanaati iyice pekişmeye başlamıştır. Artık efsunlu bir kelime hâlini alan “yeni hayat” ifadesinin çağrıştırdığı değişim ve dönüşümün ne olması gerektiğini ortaya koymak için çalışacaktır. Çünkü Meşrutiyet’i ilan ettiren kadrolar dâhil neredeyse hiç kimse “yeni hayat”ın istikamet ve prensiplerinin neler olması gerektiği üzerine düşünmemiştir. Hemen herkes Meşrutiyet’le birlikte sorunların çözüleceğine inanmış, sonrası ise hayal kırıklığı olmuştur. Ziya ise işe nasıl bir hayat isteniyor sorusuyla başlayarak öncelikle yapılması gerekenleri tespit edecektir. Bu amaçla “Yeni Hayat, Yeni Kıymetler” başlıklı bir makale yazarak işe başlar. Artık ekonomi, edebiyat, felsefe, hukuk gibi birçok alanda yol göstermek, istikamet belirlemek için görüşlerini ortaya koyacaktır.

İşe fikirlerini insanlara ulaştırmak için toplum üzerindeki tesirinden istifade ettiği edebiyattan başlamış ve “Dinle yeni şair eski ozanı”¹⁵ mısrasıyla başlayan manzumede sanat ve dil konularıyla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Bilindiği gibi I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri’nde Rezaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit gibi şairlerin estetik anlayışı neticesi mecra değiştiren Türk şiiri, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti mektepleri elinde amaç, dil/üslup, içerik gibi hususlardaki tasarruflar neticesi Tanzimat Dönemi’yle mümkün merteye anlaşılır olma gayretinde olan dil ve sosyal meseleleri ihtiva eden içerikten kopmuştur. Ziya, Altun Destan’ı, okuyan, unutulduğu zannedilen kopuza meyleden, bir kelimenin yaşayan dilde Türkçesi varsa onu tercih eden, hece veznini kullanan bir şair ve dolayısıyla onun gönlünden süzülen bir edebiyat istemektedir. Bu nedenle “Diyor ki: Siz parnas¹⁶, biz ortaç eri, / Bizden olan her fert görür ileri, / İğreti san’atten milleti koru, / İstemez yabancı eserlerden baş.” (Erişirgil, 1984, s. 81) mısralarıyla en azından kendi anlayışını benimsemeyen, çağdaşı olan şairleri hem eleştirir hem de onlara “yeni hayat”ın edebiyat anlayışını telkin eder.

¹⁴ Ziya Gokalp’ın “Lisan” başlıklı manzumesinin “Türk’e Göre Lisan” başlığıyla 20 Nisan 1916 tarih ve 2641 numaralı *Tanin* gazetesinde yayımlanmış (Tansel, 1989, s. 343), daha sonra 1918 yılında neşredilen *Yeni Hayat* adlı kitaba alınmıştır.

¹⁵ “Sanat” adıyla bilinen bu manzume 30.08.1917 tarihli *Yeni Mecmûa*’da “Ortaç” adıyla yayımlanmış (Tansel, 1989, s. 345) daha sonra *Yeni Hayat* adlı kitaba dâhil edilmiştir.

¹⁶ Romantik şiire tepki olarak doğan parnasizm, sanatın bizatihi kendisini amaç olarak görür, “biçim yetkinliğini, ritmi, dış gerçekliğin tasvirini, duygudan arındırılmış genel düşüncüyü tam bir nesnellik içinde anlatmayı amaçlayan şiir akımıdır.” (Çetişli, 2011, s. 98). Özellikle Servet-i Fünûn şiirinde önemli bir yeri olan parnasizm akımı II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk yıllarında da Türk şiiri üzerinde etkili olmuştur (Kefeli, 2007, s. 95).

Romanın “Fikirlerde ve Okullarda Buhran” başlıklı bölümünde toplumun neredeyse tüm kesimlerinin rahatsız olduğu eğitim meselesi ele alınmıştır. Muhafazakâr çevre, çocuklarını dinden uzaklaştırdığı gerekçesiyle; asrîler, pozitif bilimlere yeteri kadar yer verilmediği için eğitim sisteminden rahatsızdırlar. Bir de bu dönemde milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle eğitimin Türkçüleştirdiğinden şikâyet edenler ortaya çıkmıştır. Davetli olduğu bir ortamda eğitimin Türkçüleştirmesinden rahatsız olanlar şikâyetlerini dile getirerek bu durumdan Ziya’yı mesul tutarlar. “Ziya dediler, senin telkinlerle (...) hocaları, çocuklara ziyafet yerine şölen, merdiven yerine baskıç, hasta yerine sayrı yazacaksın, diye ısrar ediyorlar. (...) Bizim çocuk, dedi, Sultani'nin ilk devresinin son sınıfındadır. Geçen gün tarih dersine çalışıyordu. Ebubekir kimdir? diye sordum, hiçbir şey bilmiyor. Cengiz kimdir? dedim, bülbül kesildi, neler neler anlattı. Bunlardan hiçbirini ben bilmiyorum. Ne yalan söyleyeyim Ziya, o zaman, bu işin bütün vebali bizim Ziya'nındır dedim!..” (Erişirgil, 1984, s. 116-117).

İddialarını ispatlamak için de o dönem oldukça popüler olan Mehmet Ziya'nın “Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin”¹⁷ (Erişirgil, 1984, s. 117) mısrasıyla başlayan ve artık milletin eski zaferlerinin Atılâ, Cengiz gibi eski kahramanlarının da sonrakilerin yanında iftiharla zikredilmesi gibi bir muhtevaya sahip olan “Güzide, necip ırkımın uzak ve yakın / Bütün zaferlerini kalbimin tanininde, / Nabızlarımda okur anlar, eylerim tebcil. / Sahifelerinde değil, çünkü Atılâ, Cengiz / Zaferle ırkımı tetevviç eden bu nasiyeler” (Erişirgil, 1984, s. 117) şeklindeki ifadelerini öne sürerler. Oysa Mehmet Ziya, Türk tarihini bir bütün olarak gördüğü hâlde lisan bahsinde de zikredildiği üzere dil hususunda tasfiyeciler gibi düşünmez. O, halkın ağızına yerleşen, Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden gelen kelimelerin kullanımına itiraz etmez, bununla birlikte bugün kullanılmayan eski Türkçe kelimelerin de gündeme getirilmesini istemez. Bu algının sebebi esasında Akçuraoğlu Yusuf gibi şahısların anlayışlarının Mehmet Ziya'ya mâl edilmesidir. Netice olarak Mehmet Ziya'nın tasavvurundaki eğitim anlayışı hâlihazırda okullarda Türkçülük adına yapılanlar değildir. O; Eğitim, hukuk, iktisat, sosyoloji gibi söz konusu ilimlerin şekillenmesinde bilim adamlarının milli kültürlerinin belirleyici olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle yaratılmış ilimlerin sahasına giren şubelerde insanlığın hazırbulunuşluk, ihtiyaç ve beklentileri farklı olduğu için genele şamil bir kanun ortaya koymanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Eğitimden herkesin şikâyetçi olmasının sebebi de milli kültürle uyumsuz kaidelerle şekillenmiş olmasıdır.

Mehmet Ziya, Türk milletinin önce İslam medeniyeti dairesine girmesiyle daha sonra Avrupa medeniyetine yönelmesiyle birlikte, milli kültürün ihmali neticesi yaşanan kimlik krizini açıklamaya medeniyet ve kültür kavramlarının ilişkisiyle başlamıştır. “Aynı medeniyete mensup olan milletlerde birbirinin aynı ananeler olduğu hâlde ayrı müesseseler de var. Müsterek olan ananeler, medeniyetin malıdır. Aynı olanlar ise, o milletin kültürüdür.” (Erişirgil, 1984, s. 121). Bu düşüncesini daha anlaşılır hâle getirmek için “Avrupa bir akademi, âzaları milletler / Her biri bir nurlu deha, çünkü ayrı harsı var”¹⁸ mısralarıyla başlayan manzumede ananelerin ortaklığıyla teşekkür eden çok kültürlü yapısını “Avrupa bir Darülfünun, hocaları milletler, / Her birinin ihtisası, bir örneksiz dersi var. / Bu nurlardan biri sönse medeniyet loş kalır; / Derslerinden biri durur, bir kürsüsü boş kalır.” (Erişirgil, 1984, s. 121) şeklinde ifade etmiş ve kültürlerden birinin erozyona uğramasını medeniyet açısından zafiyet olarak değerlendirmiştir. Kısacası Mehmet Ziya'ya göre eğitimde yaşanan sıkıntıların temelinde sistem şekillendirilirken Türk harsından istifade edilmemesi yatmaktadır. Bu, esasında Türk milletinin girdiği medeniyet dairelerinin yaratılmış olarak adlandırılan sosyal bilimlerdeki zihniyetlerinin Türk kültürüyle uyumuna bakılmadan yaşama tatbik edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Mehmet Ziya, aynı zamanda genelde eğitimin, özelde üniversitenin siyasi müdahaleye açık olmasını da istemez. Maarif Nazırı Şükrü Bey'in Ziya'yı profesör olarak tayin etme ısrarı üzerine İttihat ve Terakkinin Darülfünuna müdahale edeceği algısı oluşmuştur. Bunun üzerine Ziya, Maarif Nazırına giderek hükümetin “Üniversite işlerine karışmamayı prensip” (Erişirgil, 1984, s. 102) edinmesini beklediğini belirtir. Mehmet Ziya, hakiki bilimin üniversitenin dış müdahaleye karşı korunaklı olmasıyla üretilebileceğine inanmaktadır. İlim adamlarının “nüfuzunu hünkârdan değil ihtisasından” alması gerektiği kanaatinde. Bu nedenle “Diyorsunuz ki hükümetin idarî / Vilayeti fenlere de şamildir.”¹⁹ (Erişirgil, 1984, s. 102) mısralarıyla başlayan manzumede tasarladığı “yeni hayat”ın önemli unsurlarından biri olarak görülen üniversiteler ve hocaları hakkındaki kanaatini “Üniversite emirlerle düzelmez, / Onu yapar ancak serbest bir ilim, / Bir mesleğe haricinden fer gelmez, / Bırakınız ilmi yapın muallim.” (Erişirgil, 1984, s. 102) mısralarıyla ifade eder.

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde muhalif unsurların kışkırtmasıyla olsa gerek kadınların giyimi ve erkeklerle aynı ortamda çalışması gündeme gelmiş ve bazı vekiller bu husustaki rahatsızlıklarını Talat ve Enver Paşalara ileterek konuyla ilgili

¹⁷ Bu manzume ilk olarak “Turan” adıyla *Genç Kalemler* mecmuasının 07.03.1911 tarihli 6-14. sayısında yayımlanmış (Tansel, 1989, s. 327), daha sonra 1914 yılında *Kızılma* adlı kitaba dâhil edilmiştir.

¹⁸ Bu manzume “Medeniyet” adıyla *Yeni Hayat* adlı kitapta yer almıştır.

¹⁹ Bu manzume “Darülfünun” adıyla *Yeni Hayat* adlı kitapta yer almıştır.

tedbir alınmasını istemişlerdir. Talat ve Enver Paşa, bu hususta nihai karar vermeden önce Mehmet Ziya'nın konuyla ilgili kanaatini öğrenmek isterler. Ziya, efkârıumumiye ve amme efkârı kavramlarını açıklayarak efkârıumumiyenin kışkırtıcılar tarafından kolayca kısa süreliğine de olsa şekillendirilebileceğini ve asıl önemli olanın toplum vicdanı olduğunu belirtir. Çünkü efkârıumumiye müdahaleye açık olduğu hâlde, amme vicdanı dışardan şekillendirilemez. Ziya, kadının giyiminden ve erkeklerin bulunduğu ortamda çalışmasından rahatsızlık duyan toplum vicdanı olsaydı hükümetin tedbir alması bekleneceğini; ancak muhalif unsurların kışkırtmasıyla şekillenen efkârıumumiyeye uymanın zaruri olmadığını belirtir. Ayrıca artık yeni bir medeniyet dairesine girildiğini de hatırlatarak kadının toplumsal yaşamda hakkettiği yeri alması gerektiğini düşünür ve bu konudaki kanaatini “Dersiniz, bir genç kız yaşı dolunca / Mutlaka kendine bulur bir koca”²⁰ (Erişirgil, 1984, s. 142) mısralarıyla başlayan manzumede “İnsanın en büyük hakkı irfandır. / Kadın çalışmazsa fikri yükselmez, / Tabii o zaman size denk gelmez. / Kadın yükselmezse alçalır vatan / Samimi olamaz onsuz bir irfan.” (Erişirgil, 1984, s. 143) şeklinde ifade etmiştir.

Mehmet Ziya, kadını “yeni hayat” tasavvurunun önemli bir unsuru olarak görmektedir. Ona göre Türk milleti, İslam medeniyeti dairesine girdiği zaman kendisini var eden, harsını merkeze alarak kurumlarını yenileyememiştir. Bu nedenle söz konusu süreçte şekillenen ya da oluşturulan kurumlar toplumun hissiyatını yansıtamamış ve eğreti kalmıştır. Bunlardan birisi de kadının toplum içindeki yeridir. Ziya “Ailedir, bu milletin; bu devletin esası”²¹ (Erişirgil, 1984, s. 176) dizesiyle başlayan manzumede Türk ananesine uymayan evlenme, boşanma, miras, çok eşlilik gibi hususlardaki uygulamaların kadını toplum içerisinde yarım kalmış bir varlık hâline getirdiğini belirtmiş ve içinde bulunulan sıkıntılardan kurtulmak için “Ailedir, bu milletin; bu devletin esası, / Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat” (Erişirgil, 1984, s. 176) mısralarında da ifade edildiği gibi kadının hak ettiği saygın konumu kazanması gerektiğini ileri sürerek bu durumun devletin devamı için önemini vurgulamıştır.

Devletin kapitülasyonları kaldırma teşebbüsüne, Alman elçiliğinin özellikle Osmanlı hukuk sisteminin büyük oranda dine dayalı bir yapı arz etmesini gerekçe göstererek ayak diremesi üzerine Mehmet Ziya, hukukta ikiliğe son vermek için Meşihat makamının hukuk ve eğitim gibi kurumlardan çekilerek din hizmetleriyle ilgilenmesi gerektiğini belirtir. Din hizmetleri açısından gördüğü en büyük eksiklik ise işin eğitim kısmındadır. Ona göre insan cennete gitme isteğiyle ya da cehennemden kurtulma ümidiyle inancının gerektirdiklerini yapmamalı. Dinin temeli sevgi olmalıdır. Ziya, “Benim dinim ne ümittir ne korku / Allah'ıma sevdiğimden taparım.”²² (Erişirgil, 1984, s. 166) mısralarıyla başlayan manzumesinde hem Meşihat makamının korku temelli din anlayışını ortaya koymuş hem de Mehmet Akif'in *Sebilürreşâd* mecmuasında yayımlanan şiirinde²³ dinin temelini korku olduğu düşüncesini eleştirmiştir. “Beni cennet vaadiyle avutma, / O kalbimdedir, çünkü sevgi ilidir. / Cehennem azabıyla korkutma, / Korku nedir bilmez, gönlüm delidir.” (Erişirgil, 1984, s. 166) ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Ziya'yı Cennet'in güzellikleri de Cehennem azabı da ilgilendirmemekte, o “Allah'ıma sevdiğimden taparım” (Erişirgil, 1984, s. 166) demekle din anlayışını formüle etmektedir.

Mehmet Ziya, hukukta Adliye Nezareti-Meşihat makamı, eğitimde Maarif Nezareti-Evkaf Nezareti örneklerinde olduğu gibi farklı kurumların aynı hizmetleri eş zamanlı olarak farklı zihniyetlerle vermeye çalışmasından kaynaklanan ikiliğin son bulmasını istemektedir. 1917 yılında yapılan İttihat ve Terakki Kongresinde Şeri Mahkemelerin Adliye Nezaretine, vakıf okullarının da Maarif Nezaretine bağlanmasıyla bu düşünce resmiyete kavuşmaya başlamıştır. “Her vakıf bir hudşahi hükümet, / Var kanunu, memurları, bütçesi.”²⁴ (Erişirgil, 1984, s. 170) dizeleriyle başlayan manzumeyle vakıf sistemini oluşturan zihniyete de karşı çıkmaktadır. “Baba demiş oğlum satar bu malı, / Vakfedeyim kalsın daim soyumda. / Çalışmasın soyumun hiçbir dalı. / Yaşasınlar hep nimette, doyumda!” (Erişirgil, 1984, s. 171) mısralarında da görüleceği gibi vakıf sistemi, babanın çocuklarının çarçur edeceği endişesiyle mal varlığının en azından bir kısmını vakfederek yönetimini de soyundan gelenlere bıraktığı bir sisteme dönüşmüştür. Böylece babanın mirası, babanın koyduğu ilkeler doğrultusunda soyundan gelen kişilerce idare edilecektir. Ziya, “Bu fikirden doğmuş bütün vakıflar / Yapmış halkı, tevekkelci, kadercı. / Manastıra dönmüş bütün vakıflar / Ki beklerken, ahiretten haberci ...” (Erişirgil, 1984, s. 171) ifadeleriyle bu durumun insanları tembelleğe sevk ettiğini düşünmektedir.

²⁰ Bu manzume 31 Kânunusani 1918 tarihinde *Yeni Mecmûa*'nın 30. sayısında “Meslek Kadını” adıyla yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 345).

²¹ Bu manzume “Aile” başlığıyla *Yeni Hayat*'ta yayımlanmıştır.

²² 1915 yılında *Tanin* gazetesinde “Türk'e Göre Din” başlığıyla yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 339).

²³ Mehmet Akif Ersoy'un bahsi geçen şiirinin 20 Ağustos 1330 tarihli *Sebilürreşâd* mecmuasının 309. sayısının kapak sayfasında verilen ve “*Ne irfandır veren ahlâka yükseklük ne vicdandır; / Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.*” (Mehmet Akif, 1330, s. Kapak Sayfası) mısralarıyla başlayan manzumesi olması kuvvetle muhtemeldir.

²⁴ Bu manzume “Vakf” başlığıyla *Yeni Hayat*'ta yayımlanmıştır.

I. Dünya Savaşı yıllarında, toplumun ekonomik sıkıntılarla baş etmekte zorlandığı günlerde Mehmet Ziya, arkadaşlarına din dilinin Türkçeleşmesini isteyen “Vatan”²⁵ başlıklı manzumesini okuyunca içlerinden birisinin toplumun gündeminin ekonomik sıkıntılar olduğunu ve kimsenin böyle bir eksiklik görmediğini belirtmesi üzerine, ekonomik sıkıntıların sebebinin iki hususta arar. Birincisi yabancılara verilen ekonomik imtiyazlardır. İkincisi ise pozitif bilimler gibi genelgeçer kanunlar ihtiva etmeyen, içinden çıktığı toplumun o günkü durumunu ortaya koyan hukuk, iktisat, eğitim gibi bilim dallarının genele şamil hâle getirilerek her ülke için uygulanabilir bir sistem olarak görülmesi neticesi milli bir iktisat anlayışının geliştirilememesidir. Ziya söz konusu manzumede bu düşüncesini “Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye, / San'ate yol gösteren ilimle fen Türk'ündür.” (Erişirgil, 1984, s. 176) şeklinde ifade etmiştir. Bir taraftan da “Ey Türk, senin köyün hür bir yuvadır.”²⁶ (Erişirgil, 1984, s. 178) dizesiyle başlayan manzumeyle de ağanın, beyin olmadığı, köylünün kendi toprağına sahip olduğu, ağır vergilerle ezilmeyen, cami, mektep gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığı bir köy tasavvuruyla milli iktisat anlayışı hakkında da ipuçları vermektedir.

Mehmet Ziya, “yeni hayat” olarak adlandırdığı yaşamın gerçekleşebilmesi için kolektif ruhu özümseyerek bunu sağduyusuna yansıtılabilen bir dâhiye ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Nihayet Türk harsında yer alan, bugün ihtiyaç duyulan kıymetleri keşfederek toplumsal yaşamda kullanacak dâhiyi Millî Mücadele yıllarında önder olarak tarih sahnesine çıkan Gazi Mustafa Kemal'in şahsında bulmuştur. Gazi Mustafa Kemal, “Sen dâhisin, buna çoktan inandık, / Mefkuresiz rehberlerden pek yandık. / Garpte şarklı yaşayıştan usandık / Kurtar bizi bu karanlık zindandan.”²⁷ (Erişirgil, 1984, s. 201) mısralarıyla Doğu-Batı ikilemine hapsedilerek kendi harsından uzaklaştırılan Türk milletini kurtaracak mefkûre sahibi bir lider olarak tavsif edilmiştir. Ziya, Meşrutiyet'in 31 Mart Vakası gibi irticai faaliyetlerle mücadelesini tecrübe etmiş bir kişi olarak “Uyanık bulunun, ey Türk gençleri / İrtica sevmez, bu hür rehberi.”²⁸ (Erişirgil, 1984, s. 202) mısralarıyla Gazi Mustafa Kemal'e yönelik de benzer teşebbüslerin olacağı hususunda milletini uyarır ve Gazi'yi milletine emanet eder.

Sonuç

Mehmet Emin Erişirgil'in son dönem Türk tarihinin en önemli mütefekkirlerinden biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp'ın yaşam öyküsünü anlattığı *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* adlı eseri günümüzde birçok araştırmacı tarafından roman olarak görülmüyor olmalı ki Gökalp'la ilgili çalışmalarda referans olarak kullanılmaktadır. Bunun nedenlerinden biri yazarın eserini meydana getirirken seçtiği malzemenin Gökalp'ın yaşamıyla birebir örtüşmesidir. Bununla birlikte bir roman için vazgeçilmez olan tasvir, tahlil gibi tekniklerin kullanılmaması, kahramanın fikirlerinin Ziya Gökalp'ın yazdıklarına bağlı kalınarak uzun bölümler hâlinde aktarılması da zaman zaman esere makale havası vermiştir. Bunlara ek olarak eser, yayına hazırlanırken kimi zaman kaynak vermek için kimi zaman açıklama yapmak için dipnotlara yer verilmesi, eserin sonuna dizin eklenmesi gibi hususlar da bu kanaati güçlendirmiştir. Tahkiyeli eserler için uygun bulunmayacak bu eksikliklere, kusurlara rağmen *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp* olay örgüsü, anlatıcı, kişiler, zaman, mekân gibi tahkiyeli eserler için vazgeçilmez unsurlarıyla bir roman olarak değerlendirilmelidir.

Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp adlı romanda yer verilen manzumelerin küçük bir kısmı, roman kahramanı Mehmet Ziya'nın intihar teşebbüsüne sebep olan bunalımı, I. Dünya Savaşı sonrası tutuklanmayı beklemesi, sürgüne gönderilmesi gibi trajik anlardaki duygularını yansıtır ve bu suretle şiiriye en yakın olanlarıdır. Yazar, bu türden manzumeler sayesinde tahlillerin eksikliği sebebiyle Mehmet Ziya'nın aydınlatılmayan ruh hâlini yansıtmaya imkânı bulmuştur.

Bunların dışında kalan manzumeler ise genel olarak fikirlerin ifade aracı olmuştur. Söz konusu manzumeler, iki kısımda incelenmiştir. Henüz fikrî ve edebî şahsiyetini bulamadığı ilk kısım manzumelerinde Mehmet Ziya, dil, üslup ve tema bakımından mücadeleci kimliğine hayran olduğu Namık Kemal'in tesirindedir. Selanik'e gitmesiyle başlayan ikinci dönemde ise fikrî ve edebî olgunluğa ermiş görünür. Ziya, şiir değil, şuur devrinde olmanın idrakiyle, artık hayatını Türk milliyetçiliği düşüncesi etrafında geliştirdiği dil, edebiyat, hukuk, iktisat, eğitim, kadın, din gibi konulardaki fikirlerini nazmederek halkını bilgilendirmeye vakfetmiş görünür.

²⁵ Bu manzume “Vatan” başlığıyla *Yeni Hayat*'ta yayımlanmıştır.

²⁶ Bu manzume “Türk'e Göre Köy” adıyla 12 Temmuz 1915 tarihinde *Tanin* gazetesinin 343 numaralı nüshasında yayımlanmıştır (Tansel, 1989, s. 343).

²⁷ Bu manzume “İstid'a” başlığı ve “Gazi Paşa Hazretleri'ne” (Tansel, 1989, s. 291) ithafıyla 1922 yılında *Küçük Mecmûa*'nın 23 numaralı nüshasında yer almıştır (Tansel, 1989, s. 369).

²⁸ Bu manzume “Niçin” adıyla 1922 yılında *Küçük Mecmûa*'nın 26 numaralı nüshasında yer almıştır (Tansel, 1989, s. 370).

Kaynakça

- Alpay, N. (2006). Ben'in Başkallığı. *Radikal Kitap*. 5 (299), 41.
- Bayraktar, L. (2024, Ekim 8). Mehmet Emin Erişirgil (d. 1891 / ö. 07 Şubat 1965) Eğitimci, Akademisyen, Yazar, Devlet Adamı. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/erisirgil-mehmet-emin>.
- Beyatlı, Y. K. (2017). *Edebiyata Dair*. İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Beysanoğlu, Ő. (1956). *Ziya Gökalkp'ın İlk Yazı Hayatı 1894-1909*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı.
- Bıçak, A. (2019). Ziya Gökalkp'ın Felsefe Anlayışı. *Milli Mecmúa*. 6, 56-78.
- Birinci, A. (2014). *Tarihin Kara Kitabı Tarihçiliđimizde Usúl ve Ahlák Meseleleri*. Kitapevi. (Birinci 2014: 54)
- Bozdoğan A. (2008). *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Akçağ Yayınları.
- Cunbur, M. (2024, Ekim 20). Ölümünün 50. Yıldönümünde Ziya Gökalkp'e Göre Edebiyat. <https://core.ac.uk/download/pdf/38314605.pdf>.
- Çelik, Y. (2006). Roman. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. 5, 159-162.
- Çetindaş, D. (2016). *Türk Edebiyatında Biyografik Anlatı ve Romanlar*. Kesit.
- Çetişli, İ. (2012). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. Akçağ.
- Çıkla, S. (2002). Romanda Kurmaca ve Gerçeklik. *Hece Dergisi*, (65-66-67), 111-129.
- Erişirgil, M. E. (1984). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalkp*. Remzi Kitapevi.
- Karaca, N. (2014). Ziya Gökalkp'in Şiir Dünyası ve Őiirlerinin Bir Dökümü. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5(1), 117-133.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Perşembe Kitapları.
- Kefeli, E. (2007). *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Marx, Engels, Lenin (1996). *Sanat ve Edebiyat*. A. Çalışlar. Evrensel Basım Yayın.
- Mehmed Akif [Ersoy] (1330). Başlıksız. *Sebilürreşâd*. 309, Kapak Sayfası.
- Oral, M. (2006). Çağdaşları Tarafından Ziya Gökalkp'in Eleştirisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 5(12), 21-34.
- Özbalcı, M. (2014). Şiire ve Őaire Dair Bazı Notlar. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*. 5(1), 221-231.
- Özerdim, S. N. (2011). Ziya Gökalkp Hakkında Yazılmış Olan Türkçe Kitaplar. *İstanbul Journal of Sociological Studies*. 17, s. 123-137.
- Şahin, H., (2015). Düzyazılarından Hareketle Ziya Gökalkp'in Manzumelerinin Tematik Tahlili. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Tansel, F. A. (1977). *Ziya Gökalkp Külliyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları*. Türk Tarih Kurumu.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2003). Erişirgil, Mehmet Emin. Yapı Kredi Yayınları. 1.
- Tekin, M. (2006). *Roman Sanatı 1, Romanın Unsurları*. Ötüken.
- Tütengil, C. O. (1964). Ziya Gökalkp'in İlk Yazıları, *İstanbul İktisat Dergisi*, 24 (1-2), 145-154.
- Wellek, R., Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*. Çev. A. E. Uysal. KTB Yayınları.
- Ziya Gökalkp (1976). *Yeni Hayat / Doğru Yol*. Haz. Müjgan Cunbur. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ziya Gökalkp (2005). *Son Şiirler*. Hazırlayan Yalçın Toker, Toker Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.